

Dünyada ve Türkiye'de Çocuk: Çocukların Güncel Durumuna İlişkin Küresel Bir Değerlendirme

İNSAMER, 20.11.2023

İrfan TATLI

<https://www.insamer.com/tr/dunyada-ve-turkiyede-cocuk-cocuklari-guncel-durumuna-iliskin-kuresel-bir-degerlendirme.html>

Giriş

Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın sebep olduğu yıkım ve katliamlardan sonra, 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme imzalanmıştır. Bu tarih daha sonra, dünya genelinde çocukların karşı karşıya kaldıkları hak ihlallerini gündeme taşımak amacıyla Dünya Çocuk Hakları Günü olarak kabul edilmiştir. Savaş ve yoksulluğun hüküm sürdüğü coğrafyalarda yaşam mücadelesi veren çocukları korumak ve koşullarını iyileştirmek, çocuk istismarını önlemek, çocukların işçi olarak çalıştırılmasının ve çatışmalarda asker olarak kullanılmalarının önüne geçebilmek amacıyla hazırlanan Toplam 193 ülke tarafından imzalanan bu sözleşme, en fazla sayıda ülke tarafından imzalanan ve en kısa zamanda yürürlüğe giren uluslararası belge olma özelliğine sahiptir.

Cinsiyet, din, dil, ırk ve sosyal statüye bakılmaksızın çocukların güvenli ve sağlıklı koşullarda barınması ilkeleri üzerine kurulan sözleşme, uluslararası platformda mutabakata varılmış, değiştirilmesi mümkün olmayan standartları ve yükümlülükleri içermektedir. Onaylayan devletlerin kendi iç hukuklarında gerçekleştirecekleri düzenleme ve değişimleri kontrol etmek ve her beş yılda bir bu değişiklikleri yayımlamak için BM tarafından bir Çocuk Hakları Komitesi de oluşturulmuştur.

Çocukların yetişkinlerden daha farklı ihtiyaçlara ve haklara sahip olması gereğinden yola çıkan BM, bu sözleşme ile çocuk haklarını güvence altına almayı hedeflemiş ve taraf devletleri 54 maddeden oluşan sözleşme maddeleri gereğince kendi iç hukuklarında değişim yapmaya zorlamıştır.

Sözleşmeyi kabul etmekle bu uluslararası yasal çerçeveyi onaylayan devletler, tüm çocukların devredilemez haklara sahip olduğunu kabul ederek, hükümetlerinin bu hakların korunmasını ve desteklenmesini sağlayacağına dair güvence vermiş sayılmaktadırlar.

1989 yılından bu yana Dünya Çocuk Hakları Günü olarak kutlanan 20 Kasım günü bu yıl başta Gazze olmak üzere, Suriye ve Arakan'da çocuk katliamlarına sahne olmaktadır. Doğu Türkistan'da Çin'in baskısı altında toplama kamplarında asimilasyona ve çocuk işçi olarak çalıştırılmaların gölgesinde kutlanmaktadır.

1989'da 193 ülke tarafından imzalanan sözleşme ile çocuk haklarını güvence altına almayı hedeflemiş ve taraf devletleri sözleşme maddeleri gereğince kendi iç hukuklarında değişim yapmaya zorlamış olan BM ne yazık ki bugün Gazze'de, Suriye'de, Sudan'da, Arakan'da ve daha birçok bölgede devam eden katliamlara, çocuk ölümlerine, çocuk istismarlarına ve çocukların temel haklarının ihlal edilmesine yönelik yeterli ve gerekli çabayı sarf etmemekte ve bu ihlallerin önlenmesine yönelik önleyici bir rol oynayamamaktadır.

Çocuklar, temel haklarının her geçen gün daha fazla ihlal edildiği bir dünyada yaşamaktadırlar. Bugün 468 milyon çocuğun savaş ve çatışma bölgelerinde yaşadığı, bu bölgelerde yaşayan 315 binden fazla çocuğun ise ciddi şekilde hak ihlallerine maruz kaldığı ifade edilmektedir. Ancak, çatışma bölgelerinin ötesinde de çocuk hakları oldukça ciddi bir şekilde tehdit altındadır. Pek çok gelişmiş ülkede çocuklara yönelik cinsel ve fiziki istismar vakaları kaydedilmektedir.

Bu rapor; BM'nin 1989 yılında kabul ettiği Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de öngörülen temel çocuk haklarına dair hukuki metinleri incelemesinin yanı sıra bu haklara yönelik gerçekleştirilen ihlallere ve çocuk haklarının küresel çaptaki durumuna dair bir incelemede bulunmayı amaçlamaktadır. Raporda ayrıca, 7 Ekim 2023 tarihinden bugüne kadar İsrail'in yoğun saldırıları altındaki Gazze'de hayatta kalma mücadelesi veren Filistinli çocukların durumuna da değinilmektedir.

Çocuk Kimdir? Çocuk Teriminin Tanımı

Çocuk kelimesi köken olarak Latince suskun, dilsiz, konuşamayan gibi anlamlara gelen *infans* kelimesinden gelmektedir. Bu terim Roma İmparatorluğu'nda 0-7 yaş aralığındaki çocukları kapsamaktaydı.[i] Bu kabul zamanla ve kültürlerle göre yüzyıllar içerisinde değişikliklere uğramış olsa da çocuk teriminin en kesin ve en geniş kabul gördüğü anlamıyla tanımlanması 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile olmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi olarak da anılan bu sözleşmenin ilk maddesinde çocuk; *“Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşlarda reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”* şeklinde tanımlanmıştır.[ii] Bu tanım ve diğer metinlerdeki tanımlar dikkate alındığında çocuk, hakları ve saygınlığı olan bir insan olarak kabul edilmelidir. Çocuğu karakteriz eden savunmasızlık ve gençlik durumları onun

kendini koruyacak ve savunabilecek yetkinlikten mahrum olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çocuğun onu koruyacak bir nesneye ihtiyacı vardır ve çocuk haklarını korumak üzere ilan edilen metinler ve oluşturulan kurumlar bu konu hakkında çalışmaktadırlar.

Birleşmiş Milletler (BM)'in dili, dini, ırkı, cinsiyeti, doğum yeri ve maddi durumu ne olursa olsun dünya üzerindeki her çocuğun hakkı olduğu fikrinden hareketle 20 Kasım 1989 tarihinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme başlığı altında kabul ettiği sözleşme ile 18 yaşından küçük olan herkes çocuk sayılmakta ve bu sözleşmenin sağladığı haklardan yararlanabilmektedir. Dünyadaki 196 ülkenin yürütmeyi kabul ettiği 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bu bakıma dünyada en çok ülke tarafından kabul edilmiş uluslararası belge olma özelliği taşımaktadır.[iii] Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından imzalanmış olsa da kabul edilmemiştir.[iv] Türkiye ise bu Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 yılında imzalamış, 4 Mayıs 1995 yılında ise yürürlüğe sokarak ülkedeki tüm çocukların bu sözleşme ile belirlenmiş olan haklarını garanti altına almayı ve ulusal yasaları ve uygulamaları bu sözleşmeye uygun hale getirmeyi taahhüt altına almıştır.[v]

Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Temel Metinler ve Organizasyonlar

Çocuk haklarının tarihi incelendiğinde üç önemli belgenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar;

- 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi
- 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi
- 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir.

Beş maddeden oluşan ve çocuk hakları adına gerçekleştirilen ilk küresel girişim olarak adlandırılabilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın acı tecrübesinden sonra çocuklara yönelik özel bir korumanın gerekliliğinin ortaya çıkması sonucunda hazırlanmıştır. Çocukların daha güvenli ve sağlıklı bir ortamda yaşamaları ve savaş ve felaket gibi durumlarda çocuklara öncelik verilmesi, çocuk istismarının önlenmesi gibi temel hakları içeren konulara vurgu yapılan Bildirge, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonrasında Milletler Cemiyeti'nin etkinliğini kaybetmesi sebebiyle yaptırım gücünü yitirmiştir.[vi]

Çocuk haklarına dair bir diğer evrensel ise belge İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bağlamında ilan edilen 1386 sayılı ve 20 Kasım 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirisi'dir. 10 genel ilkenin yer aldığı Bildiri'de çocuklara yönelik ayrımcılığa karşı çıkılmasının yanı sıra

doğumundan itibaren çocuğun özgürce gelişmesine fırsat verilmesi, temel sosyal haklardan yararlanmasının sağlanması ve engelli çocuklara yönelik tedavi ve bakım olanaklarının sağlanması gibi konulara yer verilmiştir.[vii] Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan kötü tecrübelerin gölgesinde ilan edilen bu Bildiri de herhangi bir yaptırım gücü bulunmaması sebebiyle imzacı ülkelerin iyi niyet göstergesi olarak kalmıştır.

Bugün halen kendisine referans verilen çocuk haklarına dair en geçerli evrensel belge ise BM Genel Kurulu'nun 44/25 sayılı kararı ile 20 Kasım 1989 yılında kabul edilen ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. Söz konusu Sözleşme, 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olarak kabul edildiği kabulü ile, her çocuğun saygı gösterilmesi ve korunması gereken temel haklarını 41 madde ile belirlemektedir.[viii] Sözleşme'nin Ek Protokelleri de bulunmaktadır.[ix]

Çocuk haklarının korunmasına yönelik en geniş kapsamlı ve yüksek oranda kabul edilmiş metin olan Sözleşme temelde 4 ilke üzerine kurulmuştur. Bunlar; (1) çocuk haklarının bütün çocukları kapsadığı fikrinden hareketler dili, dini, ırkı, cinsiyeti, doğum yeri ve maddi durumu ne olursa olsun çocuklar arasında ayrımcılık yapmamak[x]; (2) her durumda ilk olarak çocuğun yararını düşünerek çocuğun üstün yararını gözetmek[xi]; (3) çocuğun yaşam hakkını korumak ve sağlıklı gelişimini desteklemek[xii]; (4) çocuğun kendi görüşlerini ifade edebilme ve katılım hakkını korumaktır[xiii]. Bu 4 temel hak sözleşmeyi oluşturan diğer haklara temel oluşturmaktadır. Sözleşme bu temel prensipler etrafında şekillenen 54 maddeden oluşmaktadır. Bu sözleşmenin korunabilmesi ve uygulanabilmesi ise ailenin, toplumun ve devletin göstereceği çabalar ile doğru orantılıdır.

Uluslararası düzeyde çocuk haklarını korumaya ve uygulamaya yönelik denetim yapan en yetkili organ BM bünyesinde faaliyet gösteren ve 18 bağımsız uzman oluşan Çocuk Hakları Komitesi (CRC) iken yine BM tarafından görevlendirilmiş olan BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ise çocuk haklarının korunmasını savunmak, çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve çocuklar için gerekli fırsat alanlarını oluşturmakla görevli bir organizasyon olarak faaliyet yürütmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin çocuk haklarına dair en önemli girişimlerinden biri ise 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirisi doğrultusunda hazırlanmış olan Türk Çocuk Hakları Bildirisi'dir. 28 Haziran 1963 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun 7. Genel Kurulu'nda kabul edilen bildiri[xiv] anne ve babanın yanı sıra devletin, çocuğun haklarının korunmasındaki sorumluluklarına yer vermektedir. Bu bağlamda devletin, çocuğun güvenliği, korunması ve gelişimi bakımından her türlü yasal, idari ve uygulamaya yönelik önlemi almasının

gerekliliğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Bildiri'de, çocukların korunmasına yönelik her türlü düzenlemeye öncelik verilmesinin de altı çizilmektedir.[xv]

Türkiye’de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ilgili diğer sözleşme ve bildirilerin hükümlerinin uygulanması ve izlenmesi ile yetkili kurum Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’dür. Bunun yanı sıra, ülkemizde çocuk hakları alanında faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu da bulunmaktadır.

Çocukların Maruz Kaldıkları Temel Hak İhlalleri

Dünya üzerindeki çocukların haklarını koruyabilmek ve geliştirebilmek adına faaliyet gösteren uluslararası organizasyonlara ve birçok ülkenin kabul ettiği sözleşmelere rağmen her yıl milyonlarca çocuk en temel haklarından dahi mahrum bir şekilde şiddet, istismar ve çeşitli sömürülere maruz kalmaktadır. Çocuklar, en temel haklarından mahrum bir şekilde işçi ve asker olarak kullanılmakta, zorla fuhuş yapmaya zorlanmakta, fiziksel, cinsel ve duygusal şiddete maruz kalmakta ve çatışmalardan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra, her yıl binlerce çocuk çeşitli sebeplerle kaçırılmakta ve ortadan kaybolmaktadır.

Küresel Sömürünün Masum Özneleri: Çocuk İşçiler

Çocuk haklarına yönelik en büyük ihlallerden biri çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği ve sömürü bugünün dünyasında milyonlarca çocuk için her günlük tekrar eden acı bir gerçektir. Bu çocuklar tehlikeli koşullar altında çalışmalarının yanı sıra çoğu zaman çocuk istismarına ve sömürüye de maruz kalmaktadırlar. Çocuk işçiliği en genel anlamıyla özellikle 0-15 yaş aralığındaki çocukların çocukluklarını yaşamalarını engelleyen, çocukları potansiyellerinden, saygınlıklarından, eğitimlerinden alıkoyan, fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimleri açısından zararlı olabilecek işler olarak tanımlanabilir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocuk işçiliğini açık bir şekilde yasaklamaktadır. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Acil Eylem Sözleşmesi de çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli kararlardandır.

Ancak, UNICEF ve ILO raporlarına göre bugün dünyada 63 milyonu kız, 97 milyonu ise erkek çocuklardan oluşan 160 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve bu çocukların 79 milyonu oldukça riskli sayılabilecek işlerde çalıştırılmaktadır. Bu rakamlara göre dünyada her on çocuktan biri çocuk işçi olarak çalıştırılmaktadır. Dünyadaki her on çocuk işçinin dokuzu ise Afrika ve Asya-

Pasifik bölgesinde çalışan çocuklardır. Afrika’da 92 milyon çocuk işçi olduğu tahmin edilirken, bu sayı Asya-Pasifik bölgesinde ise 49 milyon olarak ifade edilmektedir. Amerika ve Avrupa kıtaları ile Orta Asya bölgesinde ise 16,6 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli Arap ülkelerinde de 2 milyondan fazla çocuk işçi çalıştırıldığı tahmin edilmektedir.[xvi]

Çocuk işçilerin %70’ine tekabül eden 112 milyon çocuk tarım işçisi olarak çalıştırılırken, çeşitli sanayi kollarında çalışan çocuk işçilerin sayısı 16,5, hizmet sektöründe çalışan çocuk işçilerin sayısı ise 31,4 milyondur. Çocuk işçiliği mağdurlarının %48’ini 5-11 yaş aralığındaki; %28’ini 12-14 yaş aralığındaki ve %24’ünü 15-17 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır. Çocuk işçilerin en yoğun görüldüğü sektör %71 ile tarım sektörü iken madenlerde çalıştırılan çocuk işçilerin oranı ise %12’yi bulmaktadır. Çocuk işçilerin %38’i kız, %62’si ise erkektir.[xvii] Oldukça kötü şartlar altında ve çoğunlukla oldukça düşük ücretler karşılığında birçoğu zorla çalıştırılan çocuk işçilerin sayısındaki küresel çaptaki düşüş ise oldukça yavaş bir seyir izlemektedir.

Çatışma Bölgelerindeki Çocuklar ve Çocuk Askerler

Çocuk haklarına yönelik bir diğer ihmal ise savaş ve çatışma bölgelerinde asker olarak kullanılan ve bu çatışma ve savaş ortamlarında yaşayan çocuklara yönelik ihlallerdir. Oysaki, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 38. ve 39. maddelerinde sözleşmeye taraf olan devletlerin 15 yaşından küçük olan çocukların çatışmalara doğrudan katılmaması için gerekli tüm tedbirleri almaları gerektiği açıkça belirtilmektedir. Buna ek olarak, BM Genel Kurulu tarafından Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocukların silah altına alınmamasını tam olarak garanti altına almadığı düşüncesiyle 25 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilen ve 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe giren *Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (OPAC)* çıkarılmıştır. Bu ek protokol 170 ülke tarafından imzalanıp kabul edilmişse de taraf devletlerin birçoğu hâlâ çocuk askerler konusunda çocukları çatışma saflarından uzak tutmaya yönelik sorumluluklarını yerine getirmemektedir.

Bugün, 468 milyon çocuk savaş ve çatışma bölgelerinde hayatlarına devam etmektedir. Bunların 200 milyonu ise çatışmaların oldukça yoğun olarak yaşandığı bölgelerde yaşamaktadır.[xviii] Bu çocuklardan milyonlarcası ise meydana gelmelerinde hiçbir sorumlulukları olmadığı çatışmalarda ve savaşlarda çocuk asker olarak kullanılmaktadır ve bu çatışmalar ve savaşlar sırasında çoğu zaman en temel hakları dahi tamamen ihlal edilmektedir. *Save the Children* adlı sivil toplum kuruluşunun raporuna göre çatışma bölgelerindeki çocuk ihlallerinin sayısı 2010-2018 yılları arasında tam üç katı artış

göstermiştir.[xix] Bu sayının bugün çok daha fazla olduğu öngörülebilmektedir. Ayrıca, bu çatışmalardan ve savaşlardan dolayı ortaya çıkan yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerine ulaşım, temiz suya ulaşım gibi sorunlar ve bunların sebep olduğu diğer ardıl problemler nedeniyle her yıl yüz binlerce çocuk yaşamını yitirmektedir. 450 milyondan fazla çocuk dünya üzerindeki çatışma bölgelerinde yaşamaktadır ve bu rakam dünya üzerindeki her altı çocuktan birine denk gelmektedir.[xx] Bu rakam 2016 yılından bugüne dek 30 milyon artmıştır. Çatışma bölgesinde yaşayan bu çocukların 142 milyonu ise çatışmaların en yoğun olduğu ve bu çatışmalar sebebiyle günlük ortalama olarak 1000 insanın yaşamını yitirdiği sıcak çatışma bölgelerinde yaşamaktadır.

Çatışmalardan en fazla etkilenen çocuk sayısında 180 milyon çocuk ile Afrika en üst sırada yer alırken, onu 152 milyon çocuğun çatışma bölgelerinde yaşamak zorunda olduğu Asya ve 64 milyon çocuğun çatışma bölgelerinde yaşadığı Amerika kıtaları takip etmektedir. Orta Doğu ise oran olarak çatışma bölgelerinde en fazla çocuğun yaşadığı bölgedir. Orta Doğu'daki her üç çocuktan biri çatışma alanlarında yaşamaktadır. Avrupa, çatışmalardan etkilenen çocuk sayısı ve oranının en düşük olduğu kıta olsa da Ukrayna'daki savaş nedeniyle bu sayının 2022 yılı itibarıyla arttığı gözlemlenmiştir.[xxi]

Sadece 2017 yılında çatışma bölgelerindeki çocukların öldüğüne ve sakatlandığına dair Birleşmiş Milletler tarafından da doğrulanmış 10.677 kayıt bulunmaktadır. *Landmine Monitor*'a göre 2017 yılında mayın ve diğer patlayıcı maddelerden dolayı yaşamını yitiren çocukların sayısı bu tür silahlarla yaşamını yitirmiş olan tüm sivillerin %47'sini oluşturmuştur. Çocuklar için en kötü durumda olan 10 çatışma bölgesi Afganistan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Irak, Mali, Nijerya, Somali, Güney Sudan, Suriye ve Yemen olarak kabul edilmektedir.[xxii]

BM Güvenlik Konseyi ise silahlı çatışma durumlarında çocuklara yönelik en ciddi ihlalleri çocukların öldürülmesi ve sakatlanması, çocukların askere alınması ve asker olarak kullanılması, çocuklara yönelik cinsel şiddet, çocukların kaçırılması, okullara ve hastanelere yönelik saldırılar ve insani yardım erişiminin engellenmesi olarak belirlemiştir. BM'nin, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve aktivistlerin çabalarıyla 2017 yılında Kongo ulusal ordusu ve Filipinler'deki Moro İslami Kurtuluş Cephesi, çocukları çatışma cephelerinden uzak tutabilmek için çeşitli önlemler almışlar ve bu yöndeki olumlu uygulamaları sonucunda BM'nin oluşturduğu ve çocukları asker olarak kullanan orduların ve silahlı grupların yer aldığı Utanç Listesi'nden çıkarılmışlardır. Ancak hâlâ küresel çapta 250.000 çocuk askerin dünyanın 20'den

fazla ülkesinde çocuk asker olarak kullanıldığı ve bunların %40'ının ise kızların oluşturduğu tahmin edilmektedir.[xxiii]

Çocuklara Yönelik Fiziksel, Cinsel ve Duygusal Şiddet

Çocuk haklarının en insanlık dışı ihlal edildiği durumlardan biri de çocukların cinsel, fiziksel ve duygusal istismarıdır. Ancak, çocuklara yönelik cinsel istismarla ilgili veri toplamak mağdurların çoğunun maruz kaldıkları bu durumu bildirememesi ya da bildirmek istememesi sebebiyle oldukça zordur fakat yetkililere bildirilen cinsel istismar mağduriyetlerini baz alarak yapılan tahminler cinsel istismar trajedisinin bazı ülkelerde oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Teknolojinin de gelişmesiyle hızla yayılan cinsel istismar eylemlerinden en çok etkilenen gruplardan biri de şüphesiz ki çocuklar olmaktadır. Örneğin; İnternet İzleme Vakfı (IWF) 2016 yılında çocuklara yönelik cinsel istismar materyalleri içeren 57.335 URL tespit etmiştir. Bunların %60'ının Avrupa'da, %37'sinin ise Kuzey Amerika'da tespit edildiği bildirilmiştir. Bu bağlantıların en yoğun olduğu ülkeler ise Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Fransa ve Rusya Federasyonu olarak listelenmiştir. Ayrıca, 2015-2016 yılları arasında Avrupa ülkelerinde internet sitelerine 4,4 milyon çocuk istismarı görüntüsü ve videosu konmuşken bu sayı 2017 yılında 8,2 milyona yükselmiştir.[xxiv] Aynı kurumun 2021 yılında yaptıkları araştırmada ise 361,062 URL incelenmiş ve 252.194 URL'nin çocuklara yönelik cinsel istismar görüntüleri içerdiği doğrulanmıştır. Bu rakamlar, çocuk istismarının önlenmesine dair oldukça acil ve önemli bir dijital önlem ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Zira, dijital platformlarda 2016-2021 yılları arasındaki 5 yıllık sürede çocuklara yönelik cinsel istismar içeriklerine dair beş kattan fazla bir artış tespit edilmiştir.[xxv]

BM tarafından küresel çocuk istismarına yönelik yayınlanan bir rapora göre ise dünya üzerindeki her 10 kızdan 1'inin cinsel istismara uğradığı belirtilmektedir. Raporda, yalnızca 2012 yılında 95.000 çocuğun bu sebeple öldüğü tespiti de yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2020 yılında “Çocuklara Yönelik Şiddet” başlığıyla paylaştığı bilgilere göre 2019 yılında yaşları küresel çapta 2-17 yaş arası 1 milyardan fazla çocuğun fiziksel, cinsel veya duygusal şiddet veya ihmal yaşadığı tahmin edilmektedir. Buna ek olarak, 2-4 yaş arası 300 milyon çocuk düzenli olarak ebeveynleri ve bakıcıları tarafından fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Ayrıca, her 5 kadından 1'ine ve her 13 erkekten 1'i 0-17 yaş aralığındayken en az bir kez cinsel istismara uğradığını söylemektedir. 20 yaş altındaki 120 milyon kız ve genç ise zorla cinsel ilişkiye maruz kaldığını bildirmektedir. Çocukluk dönemlerinde fiziksel, cinsel ya da duygusal olarak kötü muameleye maruz kalmış bireyler yaşamlarının sonraki dönemlerinde fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla karşılaşabildikleri

gibi sosyal yaşamlarında ve iş hayatlarında da çeşitli sorunlar yaşama olasılıkları oldukça yüksektir. Oysa ki, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 34.- 35. ve 36. maddeleri devletlerin çocukları onlara zarar verecek her türlü sömürüye ve istismara karşı korumasını gerektiğini açıkça bildirmektedir.

Zorunlu Sefalet: Mülteci Çocuklar

En temel çocuk haklarından mahrum kalan bir diğer grup ise mülteci çocuklardır. Çocuklar dünya nüfusunun üçte birinden azını oluşturmalarına rağmen trajik bir şekilde, dünyadaki mülteci nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadırlar. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) açıkladığı rakamlara göre 2023 yılı itibariyle dünya genelinde 108,4 milyon zorla yerinden edilmiş insan bulunmaktadır. Bu insanların ise 35,3 milyonu mülteci, 62,5 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş ve 5,4 milyonu ise sığınmacı statüsündedir. Yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan bu insanların %40'ına denk gelen 43,3 milyonu ise çocuklardan oluşmaktadır. 2018-2022 yılları arasında 1,9 milyondan fazla çocuğun ise mülteci olarak doğduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam, 2018-2022 yılları arasındaki her yıl yaklaşık 385 bin çocuğun mülteci olarak doğduğu anlamına gelmektedir. Ülke içinde yerinden edilen 62,5 milyon insanın %40'ının ise çocuklardan oluştuğu ifade edilmektedir. Bu oran ise 25 milyon çocuğun ülke içinde yerinden edildiği anlamına gelmektedir.[xxvi] Ayrıca, bu çocukların çok büyük bir kısmı eğitim, sağlık ve dolaşım özgürlüğü gibi en temel haklarından dahi mahrum şekilde yaşamaktadırlar. Mülteci çocukların yararlanamadığı en temel çocuk haklarından biri ise BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesinde de açıkça belirtilen, çocuğun eğitim hakkıdır. Okul çağındaki mülteci çocukların sayısının 14,8 milyona ulaştığı ve bu rakamın bir önceki yıllara göre %50 oranında bir artış gösterdiği belirtilmektedir. Şüphesiz ki bu artışta Rusya-Ukrayna Savaşı, Sudan'daki çatışmalar ve 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik başlattığı saldırılar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çocukların büyük bir kısmı ise temel haklarından biri olan eğitim hakkından yararlanamamaktadır. Bunun yanı sıra, dünyadaki mülteci nüfusunun yarısını oluşturan çocuklardan 110.000'i ailelerinden ayrılmış çocuklardır. 2022 yılı verilerine göre 51.700 refakatsiz çocuk sığınma başvurusunda bulunmuştur. 2021 yılında 50 ülkenin rapor verdiği refakatsiz çocuklar hakkında 2022 yılında 56 ülke rapor vermiş olsa da bu konudaki veri akışında halen oldukça büyük ölçüde eksiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu rakamlarda da önemli ölçüde eksiklikler olduğu varsayılmaktadır.[xxvii] Veri elde etmenin oldukça zor ve kısıtlı olduğu çocuk kaçakçılığı hakkında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan bir rapora göre her yıl yaklaşık olarak 1,2 milyon çocuk kaçırılmaktadır.[xxviii] Bunun yanı sıra, UNICEF tarafından

paylaşılan verilere göre çoğunluğunu kız çocuklarının oluşturduğu 2 milyon çocuk ise zorla fuhuş yaptırılarak cinsel istismara uğramaktadır.[xxix] Vakaların tümünü raporlamak oldukça güç olsa da 150 milyon kız çocuğunun ve 73 milyon erkek çocuğun zorla cinsel ilişkiye ya da fiziksel temas içeren cinsel sömürüye ve istismara maruz kaldığı tahmin edilmektedir.[xxx] Ayrıca, son 25 yılda dünya çapında 68 milyondan fazla kadın henüz 18 yaşına gelmeden evlenmiştir. Her yıl 12 milyon kız çocuğunun 18 yaşından önce evlendiği ve bu evliliklerin birçoğunun ise zorla yapılan evlilikler olduğu tahmin edilmektedir.[xxxi] Çocuk yaşta evliliğin en sık görüldüğü bölge ise %45 oran ile Güney Asya'dır.[xxxii]

Evden Uzakta: Kayıp Mülteci Çocuklar

Ülkelerinde meydana gelen savaş veya silahlı çatışmalar sebebiyle zaruri göç kapsamında göç eden çocuk mültecilerin önemli bir kısmı kaybolmuştur. Bu kayıp mülteci çocukların ekseriyetle refakatsiz çocuklardan meydana geldiği bilinmekte olup hâlihazırda bu çocukların akıbetleri bilinmemektedir. Kayıp çocuk ibaresinden anlaşılması gereken pek açık ve net olmasına karşın dünya geneli bir tarafa sadece Avrupa'da dahi kayıp mülteci çocuklara dair net rakamları tespit etmek, kapsamlı ve karşılaştırmalı veriler olmaması sebebiyle mümkün değildir. Kayıt sistemindeki noksanlıklar, aynı anda birçok yerde kayıt yapılmış olması, yetersiz kişisel bilgiler gibi sebeplerle kayıp mülteci çocuk nüfusu hakkındaki net bilgilere ulaşılamamaktadır. Ancak bazı uluslararası kuruluşlar tarafından zaman zaman yayınlanan raporlarda zikredilen veriler üzerinden bir değerlendirmede bulunmak mümkündür.

Bu bağlamda kayıp mülteci çocuklara ilişkin Avrupa Polis Teşkilatı'nın (EUROPOL) 2016 senesine ait verileri bu konudaki en somut ve güncel verilerdir. İlgili verilerde Avrupa'da bulunan kayıp mülteci çocuk sayısının 10.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Fakat kayıtlara geçmeyen vakaların da olduğu nazara alındığında belirsiz rakamın 10.000'in çok daha üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Zira Avrupa'da neredeyse her iki dakikada bir çocuğun kaybolduğu rapor edilmiştir. UNICEF'in verilerine göre ise 2019 senesinde sadece 202.945 mülteci çocuk, Avrupa ülkelerinde kayıt altına alınmıştır. Bu durum ise kayıtlara geçmeyen vakalarla beraber Avrupa'da bulunan kayıp mülteci çocuk sayısının 10.000'in çok daha üzerinde olduğuna ilişkin tezi doğrulamaktadır.

Çocuk mültecilere ilişkin uluslararası düzenlemelerin başında Mültecilerin Hukuki Statülerine Dair Cenevre Sözleşmesi ile BM Çocuk Hakları Sözleşmesi gelmektedir. Çocuklar açısından herhangi bir özel hüküm içermeyen Mültecilerin Hukuki Statülerine Dair Cenevre Sözleşmesi, herhangi bir yaş sınırlaması getirmediği için çocuk mülteciler bakımından da uygulama alanı

bulmaktadır. Bunun yanında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi hem geneli itibari ile hem de “*Mülteci Çocukların Durumlarına Özgü Hakları*” başlıklı 22. maddesi itibari ile çocuk mültecilerin korunmasına yönelik en önemli sözleşme olarak uluslararası alanda kabul görmektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesine göre çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır. Sözleşmenin 2. maddesi kapsamında ise taraf devletler, sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler. Buradan, sözleşmeye taraf devletlerin kendi vatandaşı olan çocukları tanıdıkları tüm hakları mülteci çocuklara da tanımakla mükellef oldukları açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, çocuk haklarına ilişkin en önemli sözleşme olarak kabul gören BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ndeki temel ilke “*çocuğun yüksek yararı*” olup bu ilke sözleşmenin 3. maddesinde ele alınmıştır. İlgili maddenin 1. fıkrasında kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararının temel düşünce olduğu belirtilmiştir. 2. maddede ele alınan taraf devletlerin kendi vatandaşı olan çocukları tanıdıkları tüm hakları mülteci çocuklara da tanımakla mükellef oldukları hususu dikkate alındığında sözleşmenin 3. maddesinde zikredilen “*çocuğun yüksek yararı*” ilkesinin mülteci çocuklar açısından da geçerli olduğu müşahade edilecektir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin “*Mülteci Çocukların Durumlarına Özgü Hakları*” başlıklı 22. maddesinin 1. fıkrasında ise taraf devletlere ister tek başına olsun isterse ana babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu devletlerin taraf oldukları diğer uluslararası sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Dünyanın En Büyük Çocuk Mezarlığı: Gazze

2007 yılından bu yana Gazze'ye karadan, havadan ve denizden oldukça yoğun bir abluka uygulayan İsrail, 2.2 milyondan fazla insanın yaşadığı Gazze'ye 7 Ekim 2023 tarihinde havadan, karadan ve denizden saldırı başlatmış, 9 Ekim'de ise Gazze'ye yönelik "tam bir kuşatma" başlattığını, bölgeye giden elektrik ve suyu kestiğini, gıda, yakıt ve sağlık ekipmanları dahil her türlü mal ve insan girişini engellediğini duyurmuştur. Sivil halkın oldukça ağır bir bombardıman altında can güvenliğinden yoksun bir şekilde yaşamak zorunda kaldığı Gazze'deki insani krizden en çok etkilenen grupların başında ise çocuklar gelmektedir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, 6 Kasım'da yaptığı açıklamada "Gazze'nin çocuklar için mezarlığa dönüştüğünü" ifade etse de İsrail Gazze'deki saldırılarına devam etmekte ve bu saldırılarda her gün onlarca çocuk hayatını kaybetmekte, sakat kalmakta ya da zorunlu göçe maruz kalmaktadır.[xxxiii] 7 Ekim'den bu yana İsrail tarafından gerçekleştirilen saldırılar sebebiyle Gazze'de hayatını kaybeden 13 binden fazla sivilin 6 binden fazlasını çocuklar oluşturmaktadır. 27 binden fazla yaralının ise çoğunluğu yine çocuklardan oluşmaktadır. 1.800 çocuğun ise enkaz altında olduğu tahmin edilmektedir.[xxxiv] Uluslararası Çocuk Savunması-Filistin (DCIP) adlı kurum tarafından açıklanan verilere göre, İsrail güçleri 7 Ekim'den bu yana Batı Şeria'da ise 54 Filistinli çocuğu öldürmüştür. Bu rakam, İsrail'in Batı Şeria'daki askeri işgalinin başladığı 1967'den bu yana bir ayda öldürülen en yüksek Filistinli çocuk sayısı anlamına gelmektedir.[xxxv] Gazze Şeridi'nde yaşayan 2,3 milyon Filistinlinin %50'si çocuklardan oluşmaktadır. Bu yüksek orandaki genç nüfus, 16 yıldır uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı bir cezalandırma anlamına gelen İsrail kuşatmasına maruz kalmaktadır. Filistinli çocuklar, sivillere ve sivil altyapıya yönelik doğrudan, ayırım gözetmeyen ve orantısız İsrail saldırılarına defalarca maruz kalmıştır ve kalmaya devam etmektedir. Uluslararası toplumun ve kuruluşların İsrail'e karşı yaptırım uygulamadaki isteksizliği ve bölgede yaşanan hak ihlallerine yönelik görmezden gelici politikaları İsrail saldırganlığını daha da pekiştirmekte ve bu durum en fazla bölgedeki çocukları etkilemektedir.

- Gazze'deki çocuklar başta olmak üzere, işgal altındaki Filistinli çocukların başta can güvenlileri ve beden bütünlüklerinin korunması olmak üzere, eğitim, sağlık, sosyalleşme ve kendini gerçekleştirme hakları gibi temel haklardan mahrum bırakan hukuka aykırı her türlü eylemin sona erdirilmesi adına uluslararası toplumun ivedilikle harekete geçmesi hukuki olduğu kadar insani bir zorunluluktur.

Türkiye’de Çocuk Hakları ve Çocuk Haklarına Dair Gelişmeler

Ülkemizde, 2022 yılı verilerine göre 23 milyon olarak belirlenen çocuk nüfusu %26,5 ile Türkiye nüfusunun ciddi bir oranını temsil etmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerine kıyasla

oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye'de çocuk haklarıyla ve çocuklara sağlanan fırsatlar konusunda önemli gelişmeler yaşanmaktadır fakat dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen hakların tümünden yararlanamayan çocuklar da bulunmaktadır. Bu durum ülkenin ekonomisiyle, toplumsal ve siyasi yapısıyla ve hatta coğrafi yapısıyla ilgili olabilmektedir. Şüphesiz ki çocuk haklarının tam olarak gerçekleştirilmesi için zaman ve çaba gerekmektedir.

Sonnotlar

[i] İpek, Nurcan. “*Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi*”. MÜHF - HAD, Cilt.23, Sayı:2, 2017. [ii] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 1.

[iii] UNICEF, Convention on the Rights of the Child. Erişim tarihi: 08.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/child-rights-convention>

[iv] Schabas, William A. “Reservations to the Convention on the Rights of the Child.” *Human Rights Quarterly*, Cilt: 18, Sayı: 2, 1996, ss. 472–91.

[v] İstanbul Bilgi Üniversitesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim Tarihi: 08.11.2023. Erişim Adresi: <https://tinyurl.com/4bvjcn6w>

[vi] Kurt, Sevil L. “*Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması*”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 36, 2016.

[vii] Ünal, Ş. “İnsan haklarının uluslararası ilkeleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”. Ankara: TBMM Basımevi. 2001, s. 46.

[viii] Save the Children. "UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC)". Erişim Tarihi: 11.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.savethechildren.org.uk/what-we-do/childrens-rights/united-nations-convention-of-the-rights-of-the-child>

[ix] Kurt, Sevil L. “*Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması*”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 36, 2016.

[x] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 2.

[xi] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 3.

[xii] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 6.

[xiii] Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 12.

[xiv] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çocuk Hakları İzleme Komitesi. “Türk çocuk hakları bildirisi”. 2013.

[xv] Kurt, Sevil L. “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 36, 2016.

[xvi] UNICEF & Uluslararası Çalışma Örgütü. “Child Labor: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward”. 2021.

[xvii] UNICEF & Uluslararası Çalışma Örgütü. “Child Labor: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward”. 2021.

[xviii] Save the Children. "Countries in Conflict". Erişim Tarihi: 11.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.savethechildren.org/us/charity-stories/worst-conflict-affected-countries-to-be-a-child>

[xix] Save the Children. "THE WAR ON CHILDREN: Time to end grave violations against children in conflict". 2018.

[xx] Save the Children. "Stop the War on Children: The forgotten ones". 2022.

[xxi] Save the Children. "Stop the War on Children: The forgotten ones". 2022.

[xxii] Landmine and Cluster Munition Monitor. “Landmine Monitor”. 2017.

[xxiii] Their World. “Child Soldiers”. 2020. Erişim Tarihi: 10.11.2023. Erişim Adresi: <https://theirworld.org/explainers/child-soldiers>

[xxiv] Internet Watch Foundation. "IWF Annual Report 2016". 2016.

[xxv] Internet Watch Foundation. "IWF Annual Report 2021". 2021.

[xxvi] UNHCR. "GLOBAL TRENDS FORCED DISPLACEMENT IN 2022". 2022.

[xxvii] UNHCR. "GLOBAL TRENDS FORCED DISPLACEMENT IN 2022". 2022.

[xxviii] Uluslararası Çalışma Örgütü. “Every child counts: new global estimates on child labour”. 2002. Erişim

Adresi: <https://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do?productId=742>

[xxix] UN News. "Millions of children separated from families around world need standard protection, UN says". 2005. Erişim Tarihi: 12.11.2023. Erişim Adresi: <https://news.un.org/en/story/2005/09/153302>

[xxx] Murray, L. K., Nguyen, A., & Cohen, J. A. "Child sexual abuse. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*" *Cilt: 23*, Sayı: 2, 2014. ss. 321–337.

[xxxii] UNICEF. "Child marriage database". 2020.

[xxxiii] UNICEF. "Is an End to Child Marriage within Reach? Latest trends and future prospects, 2023 update". 2023.

[xxxiiii] El-Cezire. "UN chief Guterres urges ceasefire as Gaza becomes 'graveyard for children'". 6.11.2023. Erişim Tarihi: 7.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/un-chief-guterres-urges-ceasefire-as-gaza-becomes-graveyard-for>

[xxxv] OCHA. "Hostilities in the Gaza Strip and Israel - reported impact | Day 44". 19.11.2023. Erişim Tarihi: 19.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.ochaopt.org/content/hostilities-gaza-strip-and-israel-reported-impact-day-44>

[xxxvi] Parker, Brad. "Israel's slaughter of Palestinian children must end". El-Cezire, 19.11.2023. Erişim Tarihi: 19.11.2023. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/11/19/israels-slaughter-of-palestinian-children-must-end>